

Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Կրակ

IV և V

IV

Մի անգամ, իրիկնադեմին, մտնելով Սանթուրյանի սենյակը, տեսա, որ նա, գլուխը սեղանի վրա դրած, հեկեկում է: Ես շփոթվեցի, կամեցա ետ դառնալ: Բայց նա արդեն լսել էր իմ քայլերի ձայնը, հետ նայեց, և ես մնացի սենյակում: Նա շտապով սրբեց աչքերը և ոտքի կանգնեց:

Ներեցեք տարաժամ այցելությանս համար, ասացի ես:

Օօ, ոչ, տարաժամ չէ, ուրախ եմ, որ եկաք: Նստեցեք, խնդրեմ, ոչի՛նչ, մի քիչ հուզված էի, ինձ հետ շատ է պատահում:

Այո՛, շատ էր պատահում, բայց ի՞նչ էր այս անգամ առիթը: Ես կամեցա անպատճառ իմանալ: Նա միայնակ էր, գրեթե բոլորովին միայնակ, օտար երկրում, օտար շրջանում, և ես անկեղծ կամենում էի նրան սփոփել:

Ատում եմ կյանքը, գոչեց նա, արագ-արագ անցուդարձ անելով սենյակում, մարդիկ չար են, չափազանց չար: Ի՞նչ ենք արել, որ մեզ հալածում են.... Միթե մեղավո՞ր ենք, որ սիրում ենք մեր հորը... Միթե դատավորները ամենագե՞տ են, անսխալ, և երբեք անարդար վճիռներ չե՞ն թաքչում նրանց արդարամիտ հայացքից . . . Ես ճանաչում էի իմ հոր սիրտը . . .

Յատուկ Պոէմ

Նա ինձ սիրում էր . . . Նա պաշտում էր յուր ընտանիքը: Եթե մի մեղք գործել է, գիտեմ, միայն և միայն յուր ընտանիքի բարօրության համար է գործել: Բայց ո՛չ, նա մեղավոր չէ, հավատացեք: Իմ սիրտը երբեք չի կարող հաշտվել այդ մտքի հետ . . . էի, բայց թող լիներ ամենավերջին հանցավորը, դարձյալ ես չէի կարող դուրս ձգել իմ սրտից որդիական սերը . . . Մեղադրեցեք բնությանը, որ այս խոր, անբացատրելի զգացումը դրել է իմ սրտի մեջ: Ո՛չ, ո՛չ, հազար անգամ ոչ. իմ հայրը պետք է արդար լինի, որովհետև նա միշտ ազնիվ է եղել: Ինչո՞ւ է նա պատժվում, ինչո՞ւ են մեզ պատժում . . . Ահա, կարդացեք, ձեզ կարելի է հավատալ . . .

Այս ասելով, նա ձգեց իմ առջև մի նամակ: Ես կարդացի: Նամակը գրում է Սանթուրյանի փոքր եղբայրը, որ գիմնազիստ էր: Այստեղ նկարագրված էր ընտանիքի վիճակը, հասարակության խուլ արհամարհանքը դեպի նա: Գիմնազիստը գանգատվում էր յուր ընկերների վրա, որոնք նրան ամեն քայլափոխում հիշեցնում էին հոր դատը, սրախոսում, ծաղրում . . . Ազգականներից շատերը երես էին դարձրել նրանցից:

Բայց կար մի հանգամանք, որ ամենից ավելի էր հուզել Սանթուրյանին: Նրա քույրը արդեն նշանված է եղել մի երիտասարդի հետ, երբ հոր դատը բացվել է: Փեսացուն սկզբում ուշադրություն չի դարձրել և մտադիր է եղել, դատը վերջանալուց հետո, իսկույն ամուսնանալ: Դատը ձգձգվել է և, վերջապես, առաջին դատարանում վճռվել է տխուր: Փեսացուն սկսել է օրից-օր հարսանիքը հետաձգել: Այժմ նա, յուր ազգականների դրդմամբ, բոլորովին հրաժարվում է յուր հարսնացվից:

Գիտե՞ք այդ ինչ է նշանակում, ասաց Սանթուրյանը նշանակում է, որ իմ խեղճ քույրը պիտի տանջվի վշտից և ով գիտե ինչ հետևանք ունենա նրա տանջանքը: Նա սիրում է յուր թուլամորթ փեսացվին:

Ինձ մնում էր գործ դնել իմ բոլոր պերճախոսությունը նրան մխիթարելու համար:

Գուցե դուք էլ եք ձեր սրտի խորքում ինձ մեղադրում, շարունակեց նա, հետզհետե հանգստանալով, որ այսքան կողմնապահ եմ իմ հոր վերաբերմամբ: Գուցե մտածում եք. «ահա մի մարդ, որ ամենափոքր անարդարության դեմ բողոքում է,

յուր հորը վերաբերվում է ներողամտաբար»: Իրավունք ունիք այսպես մտածելու, այդ բնական է: Բայց նախ՝ ինձ համոզեցեք, որ իմ հայրը հանցավոր է, երկրորդ՝ ցույց տվեք ծնողին ատելու միջոցը: Ասացեք, ի՞նչպես սառնարյուն մնամ, երբ տեսնում եմ, որ ամենքը դատապարտում են նրան, գուցե նույնիսկ իսկական հանցավորները: Լսեցե՛ք, ես ձեզ մի բան ասեմ. աստծուն է հայտնի, եթե դատապարտվածը լիներ բոլորովին օտար և անծանոթ մի մարդ, էլի ես նրան չէի մեղադրիլ . հենց միայն այն պատճառով, որ բոլորը նրան մեղադրում են: Գիտե՞ք ինչու: Որովհետև իմ մեջ կա մի բան, որ միշտ ինձ դրդում է ընդհանուրի դեմ գնալ, չենթարկվել ուրիշների կարծիքին: Ես ատում եմ ոչխարային բնազդները: Հասկացե՛ք, ինչպես կամենաք . . .

Նա չէր կեղծում: Արդարև, շատ անգամ նա անում էր այն, ինչ որ հակառակ էր ընկերների կարծիքին: Նա սեղմում էր այնպիսիների ձեռը, որոնք այս կամ այն պատճառով արհամարհված էին: Եվ ես նկատում էի, որ այս հանգամանքը անհամեմատ ավելի էր գրգռում ուսանողներին, քան նրա ազգանվան արատը: Ինձ թվում էր, որ շատերն են իրանց սրտի խորքում հարգում նրան, թեև արտաքուստ ցույց են տալիս ատելություն, և թե նա ինքը շատերին արհամարհում է և այդպիսով գրգռում նրանց յուր դեմ: Նա ոչ ոքից չէր թաքցնում յուր իսկական զգացմունքներն ու կարծիքները: Նա ամենքի երեսին ասում էր այն, ինչ որ մտածում էր: Եվ այդ ոչ ոքի դուր չէր գալիս:

Նա ծաղրում է մեզ, չի ուզում ենթարկվել մեր ընկերական շրջանի սկզբունքներին, ասում էին շատ ուսանողներ:

Մի կիրակի առավոտ ես մտա Սանթուրյանի մոտ մի գիրք խնդրելու: Նա կուրծքը սեղանին սեղմած, շտապով գրում էր: Ինձ տեսնելով, նա ձեռագիրը արհամարհանքով շպրտեց մի կողմ: Արդեն մենք այնքան մտերմացել էինք, որ խոսում էինք «դու»-ով:

Ի՞նչ էիր գրում, հարցրի ես: Չիմար բան:

Ես հեռվից նայեցի ձեռագրին, և իմ հետաքրքրությունը շարժվեց: Դա ոտանավոր էր. մի բան, որ ես իսկի չէի սպասում Սանթուրյանից: Ես ձեռս մեկնեցի թուղթը վերցնելու, նա բռնեց իմ թևը ասելով.

Սպասի՛ր, եթե ուզում ես, կտամ ավարտվածները, կարդա՛ և ծիծաղի՛ր . . .

Նա սեղանի դարանից հանեց մի քառածալ տետր կարմիր փաթեթի մեջ: Տետրի ճակատին խոշոր տառերով գրված էր «Կրակ»: Դա նրա վերնագիրն էր: Ես կարդացի մի քանի տող բարձր ձայնով, բայց նա, ականջները փակելով, երեսը դարձրեց և խնդրեց, որ մտքումս կարդամ: Կարդացի մի ընդարձակ ոտանավոր, հետո մի ուրիշը, երրորդը, չորրորդը: Ասում են ճաշակները տարբեր են լինում . գուցե իմ ճաշակը ամենաանկիրթներից է կամ փչացած, բայց ես մինչև այսօր էլ հիշում եմ, որ այն օրը առաջին անգամ հուզվեցի, մի հայերեն գրվածք կարդալով: Դա վշտացած հոգու մի բուռն և անգուսպ բողոք էր հասարակության եսամոլության դեմ. դա մի թանձր և մահաբեր թույն էր, որ ժայթքում էր մի տառապող սրտից: Հուրը այրվում էր անհատի ներսում և անհատը, ինքն իրան ուտելով, ոչնչանում: Որքա՜ն զգացմունքի խորություն, հոգեբանական նրբություն, պատկերների կենդանություն, գայրույթ և կատաղություն կար այդ ոտանավորների մեջ:

Ես հուզվեցի և հիացած նայում էի նրա հեղինակին: «Ահա, ուրեմն, ինչումն է կայանում քո տաղանդը», մտածում էի ես, նայելով նրա մելամաղձոտ դեմքին:

Ե՞րբ պիտի հրատարակես ասացի ես:

Հրատարակե՞լ, կրկնեց նա, երբե՛ք:

Ինչո՞ւ:

Միթե ամեն խզբզանք կարելի՞ է հրատարակել:

Բայց դա խզբզանք չէ: Ո՛չ, Սանթուրյան, դու, իմ կարծիքով, տաղանդ ես և խոշոր տաղանդ:

Հեշտ մի՛ արտասանիլ այդ բառը ասաց նա, գլուխը հեգնաբար շարժելով և քթի տակ ծիծաղելով: Տաղա՞նդ, չէ , հանճար . . . Ես գրել եմ ինձ համար, ի՞նչ իրավունք ունիմ իմ սեփական զգացմունքները ուրիշի վզին փաթաթել: Երբեմն ճիգ եմ անում այդ խզբզանքներով զսպել իմ սրտի կրակը, ահա ինչու վերնագիրը այդքան խոշոր է: Տո՛ւր ինձ, բավական է . . .

Նա գրեթե ուժով խլեց ինձանից տետրը և կողպելով սեղանի արկղի մեջ՝ ավելացրեց.

Առաջին և վերջին անգամ հանեցի սեղանիս միջից. թող այնտեղ փտի . . .

Ախ, որքա՛ն ցավում եմ, որ մի օր գաղտնի չմտա սենյակը և չգողացա նրա «Կրակ»-ը:

Գուցե սխալվում եմ, գուցե հափշտակված էի, բայց համոզված եմ, որ այդ կրակը գեթ մի փոքրիկ հրդեհ կգցեր մեր սառն և անարյուն գրականության մեջ, իսկ ես անհայտության խավարից կազատեի մի փայլուն անուն . . .

Երբեմն Սանթուրյանի մոտ հանդիպում էի Զարիֆյանին: Չնայելով իմ հակակրանքին, կարողանում էի նրա հետ խոսել, միայն այն պատճառով, որ շատ էի սիրում Սանթուրյանին: Նրանց հարաբերության մեջ ես զգում էի մի կողմից անկեղծություն, պարզություն, մյուս կողմից կեղծիք և շինծու քաղաքավարություն:

Զարիֆյանը զգում էր Սանթուրյանի մտավոր գերազանցությունը և նախանձում էր. միայն գիտեր թաքցնել յուր նախանձը: Իսկ Սանթուրյանը երբեք չէր աշխատում ճանաչել նրա ներքին աշխարհը և վերաբերվում էր իբրև մի անկեղծ բարեկամի, քննադատում էր նրա մոտ և շատ անգամ պախարակում կովկասցի ուսանողների մտավոր և բարոյական հայացքները: Իսկ ես համոզված էի, որ Զարիֆյանը նրա բոլոր ասածները հաղորդում էր ուսանողներին:

Ճաշի միջոցներին նկատում էի, որ Զարիֆյանը արդեն չափից դուրս է հետամուտ Ադելաիդային: Իմ մեջ վաղուց էր կասկած հղացել և գուշակում էի, որ մի բան է պատրաստվում և ոչ լավ բան: Մի օր ռուս ուսանողն ինձ ասաց, թե իմ հայրենակիցը սիրահարվել է գերմանուհու վրա: Ճիշտ էր այդ թե ոչ՝ չգիտեի, բայց ես Զարիֆյանի սիրտը անընդունակ էի համարում սիրո զգացման: Այն մարդը, որ յուր փողկապն էլ հաշվով է կապում, չի կարող սիրահարվել:

Իմ ճանապարհը Ադելաիդայի սենյակի առջևով էր: Երբեմն, տանից դուրս գալիս կամ տուն վերադառնալիս, ես այնտեղից լսում էի Զարիֆյանի սառն,

միատեսակ հնչող ձայնը և չափավոր ծիծաղը: Եվ ես իմ մտքում վրդովվում էի Ադելաիդայի դեմ, որ թույլ էր տալիս այդ մարդուն՝ հետամուտ լինել իրան: Վերջապես դեպի Ջարիֆյանը տածած խուլ հակակրանքի զգացումը իմ մեջ մի օր մի փոքր գոհացում ստացավ:

Դա Ադելաիդայի ծննդյան տարեդարձի օրն էր: Լրանում էր քսան տարին: Նախընթաց երեկոյին նա մեզ հրավիրել էր շոկոլադ խմելու: Մենք շնորհավորեցինք նրան մի-մի նվերով: Ջարիֆյանը գնել էր մի շքեղ մետաքսյա հովանոց. մի բան՝ որ անսպասելի էր նրա նման ժլատից: Սանթուրյանը բերեց մի փղոսկրյա քնարիկ: Դա մի հասարակ, բայց ճաշակով շինված քորոց էր կրծքի համար:

Օրիորդը մեր նվերները դրել էր առանձին սեղանի վրա և պարծանքով ցույց էր տալիս ընկերուհիներին, որ եկել էին շնորհավորելու: Առանց քաշվելու նա մի առանձին հաճույքով ցույց էր տալիս Սանթուրյանի նվերը, որ գուցե բոլոր նվերներից էժանագինն էր:

Ախ, Ի՜նչ գեղեցիկ է, ի՜նչ գեղեցիկ է, կրկնում էր նա անդադար, երևում է, որ նվիրողը ճաշակով մարդ է…

Սանթուրյանը երբեմն նայում էր օրիորդին երբեմն ինձ և ամաչելով գլուխը թեքում կրծքին: Պետք է ասել, որ մի շաբաթ էր արդեն, նա ուշադիր էր դեպի օրիորդը: Պարզ էր, որ այդ կարճ միջոցում նա ավելի էր գրավել նրան, քան Ջարիֆյանը ամիսների ընթացքում: Երկու օր առաջ նա ինձ մոտ առաջին անգամ խոսեց Ադելաիդայի մասին: Նրա հատուկտոր խոսքերից իմացա, որ հավանում է գերմանուհուն, մանավանդ նրա աշխույժ և ուրախ բնավորությունը:

Ադելաիդան անվերջ հրճվում էր Սանթուրյանի նվերով, ստեպ-ստեպ ժպտալով նրա երեսին: Պետք էր տեսնել Ջարիֆյանին: Ներքին հուզմունքից նա անդադար կրծոտում էր շրթունքները, բեղերը շարունակ ոլորում և մատներով ձգձգում բաց-շագանակագույն միրուքը: Նա աչքերով գրավում էր Ադելաիդային և աշխատում էր անուշադիր լինել դեպի Սանթուրյանը: Ինձ համար պարզ էր, որ նա չարաչար նախանձում է:

Բայց առաջին և վերջին անգամն էր, որ ես նկատեցի այդ նախանձը... Այնուհետև Զարիֆյանի զգացումները անթափանցելի էին ինձ համար:

Հետևյալ օրը Սանթուրյանը ինձ բարեկամաբար խոստովանեց, որ անտարբեր չի դեպի Ադելաիդան: Այդ օրից սկսած՝ նա երբեմն գնում էր օրիորդի սենյակը: Նրանք միասին կարդում էին գրքեր: Թե ինչ էին խոսում, հարկավ, չգիտեի: Բայց, ճանաչելով Սանթուրյանին, գուշակում էի, որ եթե մի անգամ սիրո զգացումը նրա սրտում գեթ մի թույլ արմատ է գցել, պետք է աճի, զարգանա այնքան արագ, որքան արագ հղանում էր և զարգանում նրա մեջ ամեն մի զգացում: Ես չէի ուզում նրան խանգարել, խլել նրա երջանիկ ժամերը, ուստի առաջվա պես հաճախ չէի այցելում նրան: Բայց նա ինձ հանդիմանում էր այդ մասին և, երբ ես չէի գնում նրա մոտ, ինքն էր գալիս իմ սենյակը:

Սիրո զգացումը տակավին չէր գրավել նրա ներքին կրակը: Նա նույն գրգռող, վրդովվող, անարդարությունների դեմ բողոքող Սանթուրյանն էր: Նա նույն չափ անողոք էր դեպի մարդկային սառնասրտությունը, եսամոլությունը, նույնչափ զգայուն դեպի խեղճը, աղքատը, սնանկը և հալածվածը: Նա ծախսում էր յուր վերջին կոպեկը, գրավ դնում ամեն ինչ, որ կարելի է գրավ դնել և նպաստում էր չքավոր ուսանողներին, միևնույն է ովքեր էլ լինեին և ինչ աչքով էլ նայեին նրան այդ մարդիկ: Մի անգամ Զարիֆյանը հաղորդեց, թե մի բժիշկ ուսանող չի կարողանում այդ տարվա ուսումնավարձը վճարել: Սանթուրյանը նոր էր տնից փող ստացել և այն օրը վճարել սենյակի ու ճաշի վարձը: Նա անմիջապես գրպանները դատարկեց սեղանի վրա: Գոյացավ տասնյոթ ռուբլի և մի քանի կոպեկ:

Ահա իմ մասը, մնացյալն էլ ուրիշից առեք, ասաց նա, մղելով փողերը Զարիֆյանի կողմը:

Վաղը ինքներդ կտաք նրան, ասաց Զարիֆյանը:

Ո՛չ, նա ինձանից չի վերցնիլ: Մի անգամ նա մի պսակի համար փող էր ժողովում, ես կամեցա իմ բաժինը տալ, նա չընդունեց: «Չի կարելի, ասաց, ձեր փողերը խառնել ուսանողական փողերի հետ»: Տվեք իրան ձեր կողմից . ինձանից չի վերցնիլ, բայց չասեք, թե ես եմ տվել: Դա իմ մայրական փողերից է,

հավատացե՛ք...

Եվ նա, յուր շրթունքները կրծոտելով, հազիվ կարողացավ զսպել արտասուքը:

Հիշում եմ այն օրը, երբ ուսանողները մի երեկույթով պետք է պատվեին Կովկասից եկած մի հայտնի մարդու: Մեծամասնությունը կամեցավ զանցառության տալ Սանթուրյանին: Ես և մի քանի ուրիշները բողոքեցինք և կարողացանք ստիպել նրանց՝ արդարացի լինել իրանց ընկերոջ վերաբերմամբ: Ուսանողները համաձայնեցին հրավիրել Սանթուրյանին, չնայելով շատերի ընդդիմության: Իսկապես այդ ընդդիմության պատճառը Սանթուրյանի ազգանվան արատը չէր, այլ նրա մտավոր առավելությունը, որ կարող էր նրանց նսեմացնել կովկասցի հյուրի մոտ: Ուսանողները զգում էին Սանթուրյանի գերազանցությունը . ահա նրանց հալածանքի գլխավոր հոգեբանական պատճառը որ ես պարզ հասկանում էի և զգում: Զարիֆյանը, որ միշտ մի առանձին ախորժակով էր պատմում ամեն մի չար լուր շտապել էր Սանթուրյանին հաղորդել այն բոլոր վիճաբանությունները, որ տեղի էին ունեցել նրա առիթով: Ես այդ չգիտեի, եկա նրան հրավիրելու, և ինչ դրության մեջ գտա: Զգայուն երիտասարդը պառկած էր անկողնում՝ հագուստով: Նրա աչքերն այրվում էին, կուրծքը ուժգին բաբախում, դժվարությամբ էր շունչ քաշում. այնքան ազդել էր այս անգամ նրա վրա ընկերների խստությունը:

Հանգստացի՛ր, Մարգար, հանգստացի՛ր, ասացի ես, իսկույն զգալով բանի էությունը, հավատացի՛ր, չարժե այդքան զգայուն լինել դեպի ամեն բան:

Դեպի ամեն բան, գոչեց նա, գլուխը բարձրացնելով և մի կրակոտ հայացք ձգելով ինձ վրա, դեպի մի այդպիսի ապտա՞կ: Այո՛, չարժե, չարժե, որովհետև ես եմ մեղավորը, ես եմ առիթ տալիս ինձ հալածելու, ես, որ չեմ կարողանում հաշտվել ոչ ոքի հետ:

Եվ նա սկսեց խեղդված ձայնով հեկեկալ, գլուխը թաղելով բարձի մեջ: Ես չէի խղճում նրան, այլ ցավակցում էի: Խղճում են թույլերին, իսկ նա թույլ չէր, այլ զգայուն, պարզախոս, անկեղծ: Եվ հենց այդ պարզախոսությունն ու անկեղծությունն էին նրա անբախտության հիմքը:

Վերջին ժամանակ նրա դժբախտ հոր մասին Թիֆլիսի մի լրագրում երևացել էր մի կոպիտ ֆելիետոն: Ուսանողները կարդում էին և ծիծաղում: Կարդաց նա ինքն էլ, և կրակը սկսեց մի նոր ուժով լափել նրա ներսը: Ես ամեն կերպ աշխատում էի թեթևացնել նրա վիշտը: Բայց երբեք չէի ձգտում նրա մեջ թուլացնել որդիական սերը: Դա կլիներ ապարդյուն ջանք . այնինչ ես, փոխանակ մխիթարելու, կավելացնեի նրա դառնությունները:

Ես ուրախ էի, որ նա հետզհետե ավելի ու ավելի հափշտակվում էր Ադելաիդայով: Դա, անկասկած, կարող էր ցրվել նրա թախիծը կամ գոնե թեթևացնել . դա միակ դեղն էր նրա բարոյական տառապանքի դեմ:

Մի օր նա մտավ իմ սենյակը ուրախ տրամադրությամբ: Առաջին անգամն էի տեսնում նրա մելամաղձոտ դեմքի վրա կենսուրախության ժպիտ: Առանց քաշվելու, առանց առաջաբանի, նա բացարձակ հայտնեց, թե արդեն յուր սերը հայտնել է Ադելաիդային և հավանություն է գտել նրա կողմից: Ադելաիդան հիանալի աղջիկ է, սիրում է, կարող է հասկանալ նրան: Եվ մի ամբողջ քառորդ ժամ նա գովում էր գերմանուհուն և հրճվում փոխադարձ սիրով: Ես չկարողացա ինձ զսպել. ինչպես սիրո զգացումը դեռ չճաշակած մի մարդ, շտապեցի գործին ավելի խոր նայել և հարցրի.

Բայց ի՞նչ վերջ կունենա այդ սերը:

Ես կամուսնանամ նրա հետ, ահա թե ինչ վերջ կունենա, պատասխանեց նա դրականորեն:

Խոստովանում եմ, այդ մասին ես չէի մտածել: Ինձ թվում էր թե դա մի ժամանակավոր հափշտակություն է, շուտ սկսվել է, շուտով էլ կանցնի: Լսելով Սանթուրյանի վճռական պատասխանը, ես ինքս իմ հարցից ամաչեցի. ի՞նչպես էի հանդգնել ենթադրելու անգամ, որ այդպիսի ազնիվ մարդը կարող է թեթևամիտ խաղ խաղալ մի երիտասարդ և անարատ աղջկա հետ: Բայց միևնույն ժամանկ ես հոգով ընդդեմ էի նրա ամուսնանալուն: Չգիտեմ ինչու, հավատացած էի, որ Ադելաիդան երբեք չի կարող Սանթուրյանի համար կյանքի արժանավոր ընկեր լինել: Ճշմարիտ է, նա սիրուն էր, կրթված, աշխատասեր և ինչպես գերմանուհի, գուցե կարող էր լավ տանտիկին լինել: Բայց ինձ խորթ էր

թվում նրա ծայրահեղ ուրախ բնավորությունը, որքան էլ այդ բնական լիներ նրա հասակում: Արդեն նա չափից դուրս շատ էր ծիծաղում, թռչկոտում ու երգում: Եվ դա մի ապագա ամուսնու համար ես թեթևամտության նշան էի համարում: Բայց եթե ճիշտ է, որ կոնտրաստները հակում ունին դեպի միմյանց, Սանթուրյանը պետք է սիրեր Ադելաիդային, որովհետև այդ կողմից նրանք երկուսն էլ կատարյալ կոնտրաստներ էին:

Միայն մի բան ինձ չթողեց այդ օրը անկեղծ լինել: Սանթուրյանը մտադիր էր ամուսնանալ ոչ իսկույն, այլ ուսումն ավարտելուց հետո: Էի, մտածում էի, ով գիտե, այս մի տարվա ընթացքում ինչեր կպատահեն, ինչո՞ւ այժմյանից իմ կասկածներով թունավորեմ բարեկամիս երջանկությունը:

Այժմ, ճաշի միջոցին, Սանթուրյանը Ադելաիդայի կողքին էր նստում: Լեհացին ինձ զանազան նշաններ էր անում, թե ամեն բան հասկանում է, և ներքուստ ծիծաղում էր Զարիֆյանի վրա: Ռուս ուսանողը անտարբեր էր. նա մտքով զբաղված էր յուր սրտի ընտրածով: Պառավ տանտիկինը, կարծես, հասկացել էր բանի էությունը և չէր երևում, որ հակառակ լինի աղջկա կամքին: Սանթուրյանին նա հավանում էր և միշտ գովում մեր մոտ նրա լրջմտությունը: Իսկ Զարիֆյա՞նը... Նա դեռևս զսպում էր իրան և շարունակում Սանթուրյանի հետ յուր բարեկամությունը: Այդ մարդը ուներ կամքի ուժ: Բայց ինձ թվում էր, որ նա այլևս չի նախանձում, ցավում է միայն յուր նվիրած թանկագին հովանոցի մասին: Դա սխալ էր, և ես հետո հասկացա, որ սխալվում եմ:

Ինչ ասել կուզի, որ այժմ Սանթուրյանը ավելի զբաղված էր յուր սիրո առարկայով, քան մի ուրիշ բանով: Նա տանում էր օրիորդին թատրոն, նվագահանդեսներ, զբոսանքի, և ես զգում էի, որ սերը նրա ուսանողական նիհար գրպանին աժան չի նստում: Մոտ երկու ամիս անցավ այդպես: Ձմեռը վերջանում էր, համալսարանական քննությունների ժամանակը մոտենում: Մի օր նկատեցի, որ Սանթուրյանը սեղանի մոտ նստել է Ադելաիդայից հեռու և չի խոսում նրա հետ: Իսկ օրիորդը, գլուխը կրծքին թեքած՝ տխուր նայում է սփռոցին, չի ուտում, միայն ձևի համար է մեզ հետ նստել: Զարիֆյանը նստած էր նրա հանդեպ և յուր հայացքը չէր հեռացնում նրանից: Դժվար էր կարդալ այդ մարդու դեմքի վրա նրա հոգու շարժումները: Նա չգիտեր ոչ ամոթից կարմրել, որովհետև միշտ

կարմիր էր, ոչ բարկությունից գունատվել և ոչ ուրախությունից ոգևորվել:

Հետևյալ և երկրորդ օրը Սանթուրյանը դարձյալ Ադելաիդայից հեռու էր նստել, դարձյալ օրիորդը տխուր էր և դարձյալ Զարիֆյանը դիտում էր նրան: Իսկ չորրորդ օրը Ադելաիդան ճաշի չեկավ: Իմ հետաքրքրությունը շարժվել էր. կամենում էի իմանալ այդ լուռ տեսարանների պատճառը: Զգում էի, որ անշուշտ մի անախորժ բան է պատահել:

Հենց այդ օրը երեկոյան Սանթուրյանը պղտորված մտավ իմ սենյակը:

Էլի ի՞նչ է պատահել, հարցրի ես:

Դժբախտություն. օրիորդը ինձանից խուսափում է:

Ինչո՞ւ:

Հենց այդ «ինչուն» է ինձ հետաքրքրում: Դու պետք է ինձ օգնես պատասխանը գտնելու:

Ե՞ս:

Այո՛: Դու պետք է նրանից բացատրություն պահանջես:

Ինչո՞ւ ինքդ չես պահանջում:

Նա ինձ ոչինչ չի ասում: Նա ինձ հետ չի ուզում խոսել:

Ահա՛ ինչ...

Այո՛, նա ինձ տեսնելիս՝ երեսը շուռ է տալիս:

Էհ, շատ լավ, դու էլ քո երեսը շուռ տուր:

Հետո՞:

Հետո դու քեզ համար, նա յուր համար:

Սանթուրյանը զարմացած նայեց աչքերիս:

Դու կատա՞կ ես անում, գոչեց նա:

Իսկի՛ էլ չէ: Ես չեմ հավանում քո սերը, եթե միայն պլատոնական չէ և այդպես էլ չպիտի մնա: Պատճա՞ռը:

Ադելաիդան քո ընկերը չէ:

Իհարկե, նա ինձանից շատ և շատ բարձր է: Այդ ես գիտեմ:

Ո՛չ: Նա քեզ արժանի չէ:

Մի՛ ծաղրիլ ինձ, Միրաբյան:

Ես չեմ ծաղրում: Ինձ թվում է, որ Ադելաիդան քեզ չի սիրում, գոնե այն սիրով, որին արժանի է մի լուրջ մարդ:

Կնշանակե ես լուրջ մարդ չեմ:

Ընդհակառակը...

Ինչևէ, ընդհատեց իմ խոսքը Սանթուրյանը, դու պետք է նրանից բացատրություն խնդրես իմ կողմից:

Ես ընկա մտատանջության մեջ: Դա մի նուրբ միջամտություն կլիներ իմ կողմից և ես հազիվ թե ընդունակ լինեի կատարել ինձ առաջարկած դերը:

Ների՛ր, Սանթուրյան, ասացի ես, ես չեմ կարող անել:

Ինչու՞:

Նախ՝ իմ սկզբունքներին դեմ է երկու սիրահարների մեջ մտնելը, երկրորդ՝ ես անձամբ անկեղծ ցանկանում եմ, որ դու հեռանաս այդ օրիորդից:

Ուրեմն մերժո՞ւմ ես: Շատ լավ. կդիմեմ Զահիֆյանի միջնորդությանը:

Զարիֆյանի՞, հարցրի ես, չկարողանալով թաքցնել իմ զարմանքը:

Այո՛, ճարս ինչ: Դու գիտես որ ուրիշ ընկեր չունիմ.. .

Նամա՛կ գրիր...

Նամա՞կ: Կան այնպիսի բաներ, որ նամակով չի կարելի բացատրել: Ես գիտեմ, որ դու Զարիֆյանին չես սիրում, բայց նա վատ տղա չէ. գլխավորը՝ նա մոտ է Ադելաիդային:

Այս անգամ մի քիչ վրդովվեցի և ասացի.

Բայց մի՞թե դու չես նկատում, որ նա ինքը անտարբեր չէ դեպի Ադելաիդան:

Գուցե առաջ այդպես էր, իսկ այժմ նա սիրում է օրիորդին ինչպես եղբայր: Նա մինչև անգամ խրախուսում է իմ սերը: Նա տակտով մարդ է: Տակտով լինելուն խոսք չունիմ, բայց . . .

Ի՞նչ բայց . . .

Սա՛նթուրյան, մի՛ նեղանար ինձանից, եթե ասեմ՝ «հեռու կաց այդ օրիորդից էլ, այդ Զարիֆյանից էլ...»:

Ավելի ոչինչ չասացի: Նա մի փոքր մտածեց և հետո վճռական շարժում գործեց ու շտապով դուրս եկավ իմ սենյակից՝ դժգոհ դեմքով...

Այստեղ Միրաբյանը ընդհատեց յուր պատմությունը և սկսեց կրակը վառարանի մեջ խառնել: Ապա մեզ համար դարձյալ մի-մի բաժակ թեյ ածեց և ասաց.

Կարծեմ, պարոննե՛ր, դուք հոգնեցիք լսելուց: Կկամենա՞ք շարունակությունը հետաձգեմ վաղվան:

Դեռ երեկոյան ութ ժամն էր: Մենք միաձայն խնդրեցինք նրան շարունակել և ավարտել: Նորից մի ծխախոտ վառելով, նա այս անգամ նստեց վառարանից հեռու:

V

Հետևյալ օրը, շարունակեց Միրաբյանը, Զարիֆյանը նստել էր առաջվա տեղը և կատարում էր նախկին դերը, այսինքն՝ ծառայում էր օրիորդին, հաճոյախոսություններ էր անում միայն չափազանց զգույշ: Երբեմն նա գաղտուկ մտիկ էր անում Սանթուրյանի երեսին և ուսերը վեր քաշում, կարծես, ասելով. «չեմ հասկանում, ի՞նչ է պատահել այս աղջկան»:

Մի կիրակի օր Սանթուրյանը ճաշի չեկավ: Կասկածը տիրեց ինձ: Այդ մարդը այնքան զգայուն էր, որ, ո՛վ գիտե, ինչ կարող էր անել րոպեի ազդեցությամբ . ո՛չ ուրիշին, այլ ինքն իրան, որովհետև, նա ոչ ոքի թշնամի չէր կարող լինել և չէր էլ ուզում լինել, բացի ինքն իրան: Նրա բոլոր վրդովմունքը, ատելությունը, նրա սրտի ամբողջ թույնը, հոգու բուռն կրակը միայն և միայն իրան էին վնասում:

Մի քանի անգամ ես անցա նրա սենյակը, որ տեսնեմ՝ վերադարձե՞լ է արդյոք: Չկար: Օրը մթնեց, թեյի ժամանակն էլ անցավ: Դարձյալ չկար: Վերջապես, արդեն կեսգիշեր էր, երբ լսեցի նրա դռան ձայնը և շտապեցի նրա մոտ:

Ահ, այդ դու՞ ես, մտի՛ր, ասաց նա, մի ձեռքում պահած վառ լուցկին, մյուսում՝ լամպի ապակին:

Նա սենյակը լուսավորեց, վերարկուն շպրտեց մի կողմ և հոգնած՝ շնչասպառ նստեց անկողնակալի վրա:

Առավոտից մինչև այժմ պտտում էի փողոցներում, ասաց նա վերջապես, պատասխանելով իմ հարցին:

Ինչու՞:

Որովհետև ես անբախտ մարդ եմ: Այսօր առավոտ Զարիֆյանը ինձ հաղորդեց, որ խոսել է Աղելաիդայի հետ...

Հետևա՞նք...

Յատուկ Դոէմ

Ադելաիդան ամաչում է ինձ սիրել, որովհետև ես անհաշտ մարդ եմ, որովհետև ամենը ինձանից երես են դարձնում, որովհետև բոլորը ինձ արհամարհում են...

Որտեղի՞ց գիտե նա այդ բանը:

Է՛հ, այդ ինձ համար միևնույն է...

Ես ժպտացի:

Տեսա՛ր ուրեմն, ասացի, որ դա սեր չէ, այլ թեթևամտություն: Մի՞թե սիրող կինը ուրիշների աչքով կնայի յուր սրտի ընտրածին:

Ո՛չ, իհարկե, ո՛չ: Բայց Ադելաիդան անփորձ երեխա է: Նա դեռ չի կարող յուր խելքով դատել: Ես այլևս սիրո մասին չեմ մտածում: Ոչ, ինձ այժմ տանջում է մի ուրիշ բան: Երևակայիր, Զարիֆյանը ասում է, թե Ադելաիդան իմ մասին վատ գաղափար ունի:

Օրինա՞կ:

Լեզուս չի գալիս ասելու . . .

Դարձյալ:

Իբրև թե ես կեղտոտ նպատակ եմ ունեցել . . . Հասկանո՞ւմ ես . . .

Ահա ինչ: Բայց փաստ ունի՞ այդպես կարծելու . . . Փա՛ստ: Աստծուն է հայտնի, որ ե՛ս իմ մաքուր սերն անգամ ամոթով եմ նրան հայտնել:

Եվ դու այդ բոլորից հետո չե՞ս ուզում անձամբ օրիորդից բացատրություն պահանջել:

Զարիֆյանը պնդում է, թե Ադելաիդան այդ մասին լսել անգամ չի ուզում:

Զարիֆյանը ասում է, թե օրիորդը վատ գաղափար ունի Սանթուրյանի մասին: Զարիֆյանը պնդում է, թե օրիորդը չի ուզում տեսնվել Սանթուրյանի հետ. բոլորը Զարիֆյանը. . . Ոչ, մտածում էի ես, այստեղ մի գաղտնիք կա:

Սանթուրյան կրկնեցի ես, մոռացի՛ր այդ աղջկան, ձեռք քաշիր այդ Զաիրֆյանից:

Այժմ ես կաշխատեմ կատարել այդ խորհուրդը: Մոռանալ Ադելաիդային, իհարկե չեմ կարող, բայց կհեռանամ նրանից: Չի կարելի ուժով սեր գրավել: Նա իրավունք ունի արհամարհելու, որովհետև բոլորը արհամարհում են: Ոչինչ, թող արհամարհի . ես այլևս նրան չեմ ձանձրացնիլ . . .

Մի քանի օր անցած՝ պառավը եկավ իմ սենյակը և վշտացած հայտնեց, թե Սանթուրյանը տեղափոխվում է:

Ես շտապեցի նրա սենյակը: Նա շրթունքները կրծոտելով, անցուդարձ էր անում: Արդեն ժողովել և կապոտել էր իրեղենները և սպասում էր կառքի:

Ու՞ր ես գնում:

Ես ի՛սկույն ուզում էի գալ քեզ մոտ: Տեղափոխվում եմ ուրիշ սենյակ:

Միթե արդեն բանն այդ տե՞ղն է հասել:

Նա ասաց, թե չի կարող այդքան մոտիկ ապրել և այդքան հեռու լինել Ադելաիդայից. թե զգում է, որ յուր ներկայությունը ձանձրացնում է օրիորդին և թե, վերջապես, հպարտության զգացումը չի թույլ տալիս այժմ նույնիսկ որևէ բացատրություն խնդրել նրանից:

Անցավ մոտ մի շաբաթ: Ես Սանթուրյանին ո՛չ մի տեղ չէի հանդիպում: Նա համալսարանումն էլ չէր երևում: Դժբախտաբար ես մոռացել էի հարցնել նրա նոր սենյակի տեղը: Վերջապես մի առավոտ հանդիպեցի նրան Տվերսկայա փողոցում: Նա շտապով մոտեցավ ինձ և ամուր սեղմեց իմ ձեռը: Ես կիսահեգնաբար հարցրի, արդյոք առողջանում է նրա սրտի վերքը: Նա դառնությամբ ժպտաց և խնդրեց, որ կատակ չանեմ:

Իմ վերքն ավելի խոր է, քան նույնիսկ ինքս էի կարծում:

Երկու օր առաջ նա տեսել էր Ադելաիդային Զարիֆյանի հետ ձիաքարշով անցնելիս: Առաջին անգամ նա զղջացել էր, թե ինչ ասել է խանդ:

Յատուկ Պոէմ

Թեև, ավելացրեց նա, իրավունք չունիմ Զարիֆյանի վերաբերմամբ խանդոտ լինելու:

Ես չկարողացա զսպել իմ վրդովմունքը Զարիֆյանի դեմ: Պատմեցի Սանթուրյանին ամենը, ինչ որ դիտել էի նրա բացակայությանը: Ադելաիդայի նորից ուրախ և զվարթ դառնալը, Զարիֆյանի հաղթական ժպիտները, նրանց գաղտնի շշնջյունները, օրիորդի այցելությունները Զարիֆյանին, այս բոլորը մի շաբաթ էր արդեն՝ լուսաբանում էին ինձ համար նրանց հարաբերությունները:

Սանթուրյանը լսում էր թղթի պես գունատված: Նրա կուրծքը ուժգին բաբախում էր, աչքերը կարծես ձգտում էին՝ դուրս գալ իրանց խորշերից: Նա երկյուղալի էր այդ րոպեին: Ես զղջացի իմ տված անսպասելի հարվածի համար: Բայց արդեն ուշ էր: Գնացի նրա հետ յուր նոր սենյակը և այդ գիշերը անցկացրի այնտեղ: Երկար, երկար ժամանակ աշխատում էի նրան հանգստացնել:

Այո, իմ բարեկամը սիրում էր և տանջվում: Այժմ նրա ներքին կրակին ավելացել էր և խանդի զգացումը, մի բան, որ ամենից ավելի էր վտանգավոր նրա նման մի զգայուն երիտասարդի համար: Նա օրեցօր ավելի մոայլ էր դառնում, բայց և օրեցօր թանձրանում էր նրա սրտի հուրը, ուտելով և մաշելով նրան: Նա հետզհետե դառնում էր լռակյաց, հոռետես, բաց ոչ կասկածամիտ կամ վատախոս: Երբեք նրանից չէի լսում մի գանգատ Զարիֆյանի դեմ, նույնիսկ որևէ դժգոհություն: Նա միայն բողոքում էր յուր ճակատագրի դեմ և ամեն բանում իրան էր մեղավոր համարում: Նա չէր մեղադրում նաև Ադելաիդային:

Նրա բարի կամքն է սիրել, ում հավանում է, ասում Էր նա, և ես ոչինչ վատ բան չեմ տեսնում նրա արածի մեջ: Ես չեմ մեղադրում անգամ, որ նա իմ մասին վատ գաղափար ունի: Սխալվում են շատ անգամ հասուն մարդիկ, իսկ նա դեռ երեխա է, մի օր խելքի կգա և կհասկանա, որ սխալված է: